

ПОЛІТИЧНІ ПОДІИ НА ГАЛИЦЬКІЙ РУСИ В Р. 1340

по смерті Болеслава Юрія II,

РОЗВІДКА КРИТИЧНО-ІСТОРИЧНА.

Написав *Омелян Терлецький*.

Справа подій політичних на галицькій Русі в р. 1340 була нераз предметом студій істориків, так руских, як і польських і російських. Важне значіння сих подій — бо ж се час затрати самостійності Галицько-володимирського князівства, а при тім всім мала скількість і неясність жерел, що відносять ся до сеї справи, була причиною, що історики занялись живо сею справою. Однакож ся неясність і мала скількість жерел зробила те, що як появилась одна праця, з'являлась друга, що збивала доводи першої і ставляла нові, часто цілком з попередніми суперечні. З того погляду можна замітити в сих працях три напрями: перший, що давнійше виключно панував і репрезентований був проф. Шараневичем а пізнійше Горжицьким, другий — проф. Филевичом¹⁾ і Івановом, і третій — Др. Прохаскою. Коли ми задумали в нинішній розвідці представити свої погляди в справі подій в р. 1340, так і подамо в кількох словах результати праць сих трех напрямів, в сій справі.

Історики першого напряду: проф. Шараневич в своїй праці „Історія галицько-володимирської Русі...“ (Львів 1863) і Горжицький в розвідці „Połączenie Rusi Czerwonej z Polską...“ (Львів 1889), до-

Розвідка ся була читана на семінарі історичнім Впозважаного Професора М. Грушевського в Львівськім університеті. При сій нагоді належить мені подякувати ему за цінні ради і вказівки, які він мені уділяв при писаню сеї розвідки.

¹⁾ Виводи его прийняв і проф. Леонтович в книжці: Очерки історії литовсько-руського права, 1894, тл. VII.

ходять менше-більше до одних і тих самих результатів. Оба они опирають ся головню на Длугошу і річнику малопольским (або р. Траски), а результат їх праць такий: Казимир відбув два походи на Русь, перший в половині цвітня, що скінчивсь занятєм Львова, другий з кінцем червня 1340, що скінчивсь підбитєм Гал. Русн і прилученєм її до Польщі. Далі заходить однакож між ними ріжниця. Коли проф. Шараневич кладе інтервенцію татарску в справі рускій доперва на рік 1342 і не розв'язує остаточно питання, як по сій інтервенції відносини між Польщею та Гал. Русею уложились, Горжицкий кладе нахід татарський на рік 1341 а відносини Гал. Русн і єї верховодника Дедка до Польщі розуміє так, що Дедко був від Казимира номінально залежним.

Всі сі результати невдоволили істориків другого напрямку, іменно проф. Филевича і Іванова. Филевич в праці „Борьба Польши и Литвы-Руси...” (Петербург 1890) звернув увагу на се, що оповідання Длугоша і річника малопольского (або т. зв. річ. Траски) в тій справі не мають вартости, і головну вагу положив на иньші жерела а то на листи папи Бенедикта XII з р. 1340 і 1341. Через се він і єго наслідник Іванов („Исторія Волынской земли...” Одесса 1895) дійшли до иньших, цілком відмінних від істориків напрямку першого результатів. Филевич виказав передовсім, що Казимир відбув лишень один похід на Русь, а не два, в часі, що не можна докладнійше означити, як роком 1340, далі, що інтервенція татарська відбулась рівночасно з сею акцією Казимира на Русн і ся акція скінчилась для Польщі цілком нещасливо. Умова, що її уложив Дедко з Казимиром була — як думає Филевич — некористною для Польщі, бо Дедко стававсь в наслідок неї цілком незалежним від сеї держави. І тут шукає Филевич доводів з ситуації політичної Гал. Русн в літах дальших по році 1340. Сі доводи провадять єго до виводу, що в р. 1340 Гал. Русь, чи то Дедко ставсь залежним від Любарта.

Однакож і сі погляди не видержали критики у др. Прохаски, що розпочав третій напрям в історіографії в студиях над р. 1340. В своїй розвідці „W sprawie zajęcia Rusi...” (Kwartalnik histor. 1892. Львів) не розбирає він ситуацію з р. 1340 докладно, але з ситуації літ дальших по році 1340 виводить, що акція Казимира була удатною для Польщі і провадилась вона в спілці з Угорщиною і в імені єї.

З розвідки нашої покажесь, які ми маємо погляди на події з р. 1340, тут скажемо лишень, що підемо иньшою дорогою, ніж історики напрямку другого і третього. Ми відкинемо власне їх аргу-

менти, що вони ставляють на підставі ситуації політичної Гал. Русі в літах по році 1340. Робимо ж се тому, що до тепер зістає ся ще незвістним чи взагалі безпосередна зв'язь між подіями з р. 1340 та ситуацією з літ дальших істнувала, і що ся ситуація досі ще нев'яяснена вповні. З істориками напряму другого згодимось о стільки однаковж, що і ми звернемо головну увагу на жерела, на яких вони також передовсім опирались, а ріжниця в поглядах може заходити хіба в пньшій розуміню сих жерел. Врешті, що до істориків напряму першого, то з ними лишень о стільки згоджуємось, що так само як і вони будемо представляти події з р. 1340 самі для себе, без огляду на ситуацію по р. 1340.

I.

Рік 1340 творить епоху в історії Галицко-володимирської землі. Князівство Галицко-володимирське, що розвивалось самостійно під Даниловичами, втратило в сїм році останного князя, Болеслава Юрія II, що хотай не був вже з мужескої лінії Даниловичів, то все таки мав найблизші і безспорні права до княжого стола в Галичи і Володимирі. Як 7 цвітня¹⁾ 1340 вмер Болеслав Юрій, отроєний боярами, що не були вдоволені з єго пропаганди католицизму в галицко-володимирських землях, тоді і обставини цілком змінились. Тепер такого одного претендента не було, знайшлось натовість їх більше, але з ріжними правами. Претендентами сими були: Казимир Великий король польський, кн. литовський Любарт, Угорщина а врешті і Татари. Казимир і Любарт мали права династичні; оба вони опирались на сїм, що були посвояченими з Болеславом Юрієм II. Инакші права мала знов Угорщина і Орда татарська. Перша опиралась на сїм, що декотрі з Арпадів володіли хвилево Гал. Русію і носили титул: „rex Haliciae et Vladimeriae“, друга, що Русь була від давна під зверхністю Татар. Не входимо тут, хто з сих претендентів мав перше право до спадщини по Даниловичах. Звістно, що Казимир перший почав акцію в справі рускій. І зараз показалось, що лишень оружжє зможе розв'язати сю справу. О скільки воно розв'язало її в р. 1340, значить, які були події політичні, зв'язані з сею справою в р. 1340 і яке їх значенє — представленє сього належить до сеї розвідки.

Ми маємо тут до діла з трема фактами, що відбулись вслід за смертю Болеслава Юрія II Тройденовича. Се іменно: похід Казимира на Русь, нахід татарський і умова Казимира Вел. з Дедком.

¹⁾ Monumenta Poloniae historica V c. 880, Annales Posnanienses.

З порядку хронологічного займемось першим. Тут розходить ся передовсім про розв'язане питання, чи був один похід Казимира, чи два. (Як знаємо, є погляди, що були два походи Казимира на Русь, і що був лишень один похід). Висше ми згадали про один лишень похід, значить ся ідемо тут за істориками нап'ямую другого, за Филевичом, що довів власне, що похід Казимира на Русь відбувсь лишень один. Постараємось і ми се довести.

Першорядним жерелом до сеї справи єсть лист папи Бенедикта XII, писаний до єпископа краківського дня 29 червня 1341.¹⁾ В нїм сказано так: „*Ex oblate... petitionis eiusdem Regis (Казимира) serie nuper accerimus, quod, cum dudum gens scismatica Ruthenorum quondam Boleslaum Ducem Russie..., veneno... occidisset, idem Rex huiusmodi scelus abhorrens..., cum exercitu suo terram Russie dictam gentem expugnaturus intravit: et per ipsum eidem genti multis dampnis illatis...*“ (тут речене урване), далі іде оповіданє про покликанє Татар Дедком. Як бачимо зі слів сього листу, тут мова про один лишень похід: „Казимир з своїм війском виправивсь на Русь з думкою, щоби сю землю підбити.“ Розходить ся отжеж про те, чи повірити словам сего папського листу, чи ні. З початкових слів, що ми їх навели, показуєсь, що він був писаний на підставі реляції самого Казимира. Реляція така мусїла бути правдивою, бо писав її Казимир, що розумівсь знав найлучше про свою акцію на Руси. Вона тоді хїба булаб неправдивою, як би Казимир напписав її тенденційно. В тїм напрямі однакож тенденції тут припустити не можна. Тенденція тоді лишень буває, коли єсть в тїм якась мета на думці. Ми не можемо однакож зрозуміти, яку мету мав-би Казимир, як-би замовчав в реляції про два походи, коли-б він їх відбув. Тим способом, як бачимо, лист папський не представляє справи тенденційно і таким робом розв'язує властиво вже наше питанє.

Розглянемоєь ще однакож, як представляють справу иньші жерела історичні. Зачнемо від хроніки Янка з Чарькова. Тут сказано так: „... *mortuo magnifico principe Kazimiro dicto Gergio totius Russiae duce, filio Troydeni ducis Masoviae, ... Kazimirus rex Poloniae praelibatus cum magna potentia gentis suae regnum Russiae potenter ingressus, de nece consanguinei sui vindictam sumere volens.*“ Далі представлено сей похід, як він відбувсь, і врешті поворот Казимира до Польщі.²⁾ Се оповіданє Янка згоджує ся, як бачимо, з відомо-

¹⁾ Theiner Monumenta Poloniae historica I, N 566, стр. 434.

²⁾ Monumenta Pol. hist. II. 620—621.

стями, що подає звістний нам вже лист папський з 29 червня 1341; тут мова також про один лишень похід.

З сими відомостями згоджує ся звістка Витодурана¹⁾ про один лишень похід а так само і відомість, яку маємо про се у монаха з Леобен.²⁾ На сїм кінчать ся однакж наші відомости з жерел, що оповідають про один лишень похід.

Розходить ся тепер про се, яку поруку правдивости дають нам три останні наведені жерела. Перше з них писане віцеканцлером самого Казимира Вел. Янком Чарнковским, як се доказав проф. Кубаля, в лігах 1377—1378,³⁾ два нинішні повстали майже рівночасно з подіями року 1340, бо пару літ пізнійше. Перше вправді в декотрих частях зіпсоване а то в трех перших розділах, що нас власне займають, однакж не на стілько, щоб можна сконстатувати якесь перекручене факту, тут знаходять ся лишень меншні вставки, вложені пізнійшими переписувачами⁴⁾; Витодуран і монах з Леобен були співчасними а тому, хотяй віддалені, заслугують віри в правдивість їх оповіданя. Головна однакж порука, що дає нам можливість прийняти оповіданя сих трех хронік за певні, лежить в тім, що вони всі згідно та незалежно від себе однаково (роз. з певними дрібнійшими змінами) справу представляють. Через те ми хотяй-би і не знали звістного листу з 29 червня 1341, відважились-би прийняти їх звістки за правдиві. Тимчасом однакж ми маємо згаданий лист папський, він і сї хроніки згоджують ся в тій справі цілковито з собою, а тому звістка подана листом і хроніками про один похід Казимира на Русь стаєсь для нас певною — ми мусимо її прийняти а через те мусимо в тій справі згодитись з Филевичом і відкинути давні погляди істориків напряду першого, що були два походи Казимира на Русь в р. 1340.

Розглянемоь ще, яка се була підстава поглядів, що Казимир відбув два походи на Русь. Підстава ся, се оповідане річника малопольського або т. зв. річника Траски і оповідане Длугоша. Розберемо відповідні місця сих хронік і переконаємоь, чи вони можуть справу одного походу заквестіювати. З того погляду справа представляє ся так:

В річнику малопольскім оповідає ся насамперед про перший похід Казимира, а потім про другий сим способом: „Eodem anno circa

¹⁾ Eccard Corpus hist. m. aevi. I, 1862.

²⁾ Boehmer Fontes rerum germanicorum I 438.

³⁾ Biblioteka warszawska 1871. IV. 59—75.

⁴⁾ Пор. Филевич Борьба Польши и Литвы-Руси... 76.

festum Iohannis baptiste (24 червня) idem rex Kazimirus congregans exercitum validum prope 20 milium, iterum Russiam intravit, ubi castella et municiones aliquot ipsorum destruens ipsos sibi in profectum subiecit. Et quamvis Tartharorum prope 40 milium fuissent congregati, tamen...“¹⁾ Тут мусимо передовсім на се звернути увагу, що оповіданє про другий похід Казимира на Русь прикрашене такими загальними виразами як: „castella et municiones aliquot ipsorum“ і т. д., далі, річник нічого не знає про покликанє Татар Дедком а сей факт відбувсь в р. 1340, як низше скажемо. Татари з'являють ся нагло і з ними приходить до битви. Ся наглість появи Татар проявляє ся і в стилістиці. Реченє: „Et quamvis Tartharorum prope 40 milium...“, є як би лишень незначним додатком, що не приносить нічого незвичайного а автор, втручає єго лишень на се, щоби сказати кілько було тих Татар, над котрими Казимир мав побіду, немовби читач вже знав з попереднього, що Татари були сьвідками сего походу Казимира. Се місце власне — оповіданє про другий похід Казимира виглядає непевно що до вартости. На се напроваджує передовсім така загальність в оповіданю, наглість появи Татар (низше довідаємось, що так не було) і блуд стилістичний, що ми на него звернули увагу, хотяй на се останнє не можна покласти більшої ваги. Як собі товковати се оповіданє річника, на се не можна дати рішучої відповіді. Може бути, що се звичайне повторенє одного і того самого факту, або, що се місце вставлене пізнійшим переписувачем і словом „et quamvis“ злучене з оповіданєм про Татар, що з другої сторони знов був невірнo представлений, може, також змінений переписувачем. Бачимо отжеж, що в сїм місци годі опиратись на річнику малопольским. Коли ми довели, що був лишень один похід Казимира, так ми розбираючи річник малопольский можемо се оповіданє про другий похід уважати за неправдиве а тим способом лишить ся лишень один похід, як се доводять попередні жерела, що ми над ними застановлялись.

Коли справа з оповіданєм річника малопольского так маєсь, то ще легшою є справа з оповіданєм Длугоша про два походи. Длугош опирає ся на сїм власне рочнику і на хроніці Янка Чарнковского. Перший похід описаний за річником, розширений однакж значно додатками, а то оповіданєм про облогу Львова і про занятє Володимира Казимиром²⁾). Се відносить ся і до оповіданя

¹⁾ Bielowski Mon. Pol. II 860—861.

²⁾ Dlugosz Hist. Pol. III, кн. IX, 196—197 вид. Пшесздзєцкого.

про другий похід Казимира, де Длуґош опирає ся також на річнику та додає декотрі відомости, як про опозицію бояр против Казимира і иньші.¹⁾ Нахід татарський у Длуґоша описаний за Янком і вложений під р. 1344.²⁾ Се місце улягло значній зміні. Єго оповіданє про другий похід Казимира і напад татарський, що творило первістно одну цілість зістало розбите на дві части, і вложене під невідповідну дату з певними річевими змінами як н. пр. додане слово „longa“ в реченю „sua (Казимир) absentia et distantia a terris Russiae contemplata“,³⁾ що не могло в первістній редакції, писаній на підставі Янка, істнувати, бо з слів Янка виходить, що напад татарський відбувсь не вдовзі по поході Казимира на Русь.

Бачимо отжеж, що се оповіданє Длуґоша про два походи Казимира не може бути критерієм до розв'язання звісного нам питання, бо ж воно лишень компіляція з річника малопольского, що ми єго оповіданє про другий похід відкинули яко неправдиве, і з хроніки Янка з Чарикова, а при тім всім улягло ще пізнійший зміні. Тим способом так річник, як і Длуґош не мають для нашого питання значіння; вони хіба можуть свідчити як треба обережно приймати відомости жерельні навіть сучасні. Отжеж ся підстава, на котрій опирались історики напряду першого, що були того погляду, ніби було два походи Казимира, усунулась цілковито; вона не може заквестіоновати погляду про один похід Казимира.

II.

Перейдемо тепер до другого факту з р. 1340, себ то до находу татарского. На разі буде нам лишень розходитись про сконстатованє сего, чи напад татарський, або — скажім загальнійше — якась акція татарська против Польщі відбулась в згаданім році чи ні.

Зачнемо тут знов від звісного нам листу папского з 29 червня 1341. Він сю справу не роз'яснює докладно, але що він для нас першорядної вартости, так ми мусимо і в тій справі з ним числитись. В листі сказано, що як Казимир відбув поход на Русь і наніс шкоди народови руському, тоді „capitaneus (роз. Дедко) ipsius gentis ad Usbek Tartarorum Imperatorem, cui gens ipsa tribu-

¹⁾ Długosz. III, IX, 197—198.

²⁾ Długosz. III, IX, 213—214.

³⁾ Ibidem.

taria dinoscitur, accedens, contra dictum Regem multitudinem Tartarorum adduxit et nichilominus ab eodem Imperatore obtinuit, quod ad invadendum et destruendum Regnum Polonie magnum nimis dictorum Tartarorum exercitum destinaret..."¹⁾ Сі слова доводять отжеж, що Дедко покликав Татар до якоїсь акції против Польщі. Чи ся акція відбулась, сего з тих слів вивести не можна, дальші слова вказувалиб борше навіть на неістноване її чим за нею. Дальше сказано іменно, що Казимир, як розважив, що до сеї справи, зн. до боротьби з Татарами він без заповомогі сусідних володарів станути не може, уложив з Дедком умову.²⁾ Однакож сі слова не розв'язують ще справи. Татари могли напасти на Польщу а Казимир тоді доперва „quod ad huiusmodi prosequendum negocium catholicorum principum vicinorum necessariam assistenciam non habebat“, завів умову з Дедком. Ми мусимо тому покликатись на иньші жерела, що ставляють справу ясно.

Маємо тут на думці передовсім лист папи Бенедикта XII до Казимира з 1 серпня 1340, де мова про те, що Татари почали нищити Польщу — „(Tartari) dictum regnum... invadere conceperunt“.³⁾ Лист сей писано, як зі слів его виходить, на підставі реляції самого Казимира, де король представляв небезпечне положенє Польщі. Сій реляції можна би цілком справедливо закинути тенденційність. Можна-б припустити, що Татари не нищили Польщі, а Казимир лишень тому так річ представив, щоб тим способом спонукати папу до оголошеня хрестоносного походу, що і сталось недовго по тім⁴⁾.

Звістка та не стоїть однакож сама одинокою. Жерела, що відносять ся до сього часу як: Янко з Чарнкова⁵⁾, Витодуран⁶⁾, монах з Леобен⁷⁾ а врешті річник малопольский⁸⁾ і Длугош⁹⁾, всі вони знають про акцію татарську против Польщі в р. 1340, і хотяй ся акція у них відмінно представляєсь, то все таки всі вони згоджують ся в тім, що Татари звернули свою акцію против Польщі а декотрі говорять виразно про напад Татар на землі над Вислою. Через те не може

¹⁾ Theiner Mon. Pol. I N 566, 434.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Theiner Mon. Hung. I N 958, 637.

⁴⁾ 1 серпня 1340 припорукає папа архиеп. гнізненському і еп. краківському голосити круцяту проти Татар.

⁵⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 621—622.

⁶⁾ Eccard Corpus hist. m. aevi I. 1862.

⁷⁾ Boehmer Fontes rerum germ. I, 438.

⁸⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 860—861.

⁹⁾ Długosz. Hist. Pol. III, IX, 213—214.

улягати квестії, що справді напад татарський — чи, як хочемо загальнійше сказати, якась акція татарська против Польщі відбулась в згаданім році. Реляція тому Казимира, що ми про неї говорили, не мусить бути конечно неправдивою — тенденційною, противно — вона має прикмети правдивости.

Приходить ся тепер сконстатовати, чи умова між Казимиром та Дедком відбулась чи ні. Звісний нам лист папський про таку умову говорить¹⁾, подає звістку про се і письмо самого Дедка до купців торунських не відомої дати.²⁾ Що умова ся відбулась в р. 1340, на се вказує ситуація політична Гал. Руси з сего часу, про що низше скажемо.

III.

Коли ми сконстатовали, що сі три згадані факти справді відбулись і то в р. 1340, так тепер можемо зайнятись справою їх хронології. Означене хронології — се річ вельми важна, бо вона причинилась би до вияснення звязи прагматичної між сими подіями і дозволила-би витворити собі образ ситуації в році, що ним займаємось. Справа се тяжка до розв'язання і досі ще не вияснена. Попробуємо представити свої погляди на сю справу.

Зі всіх жерел, що оповідають про похід а евентуально про походи Казимира на Русь, один лишень річник малопольський подає хронологію (Длугош виправді також подає хронологію, але в тій справі іде він за річником малопольським). Ми все казали однаковж, що згаданий річник має на собі сліди непевности і з того власне погляду не можемо прийняти его хронологію без великих застережень. В тій справі мусимо тому опертись на иньших датах.

Знаємо, що Болеслав Юрій II вмер 7 цвітня 1340³⁾ і що 25 жовтня с. р. Казимир був в Кракові.⁴⁾ Сі дві дати ограничають час, що в нім міг відбутись похід Казимира. Припущене, що похід его міг відбутись по 25 жовтня, крім иньших причин, вже з того погляду неможливе, що осінна пора не надавалась до такого походу.

1) „... iidem Rex (Казимир) et capitaneus (Дедко) atque gens certa conventiones et pacta... concorditer invicem inierunt.“ Theiner Mon. Pol. I, N 566, 434.

2) Voigt Codex dipl. prussicus. док. 4 XI, 83 — Филевич кладе дату сеї грамоти на рік 1340 — Борьба Польши... ст. 62.

3) Monum. Pol. V.

4) Kodeks Malopolski w Mon. m. aevi Pol. III, N 210, 248.

Та і з листу єпископів пруских до колегії кардиналів, писаним 3 грудня т. р. довідуємось, що між Польщю і Татарами були в тім часі, значить, в падолисті, згідні відносини. Єпископи жалась ся, що Казимир не вспомагає Хрестоносців як повинен.¹⁾ Очевидно анї про похід Казимира на Русь, анї про похід татарський на Польщу в тім часі не може бути бесїди. Остась отжеж час, ограничений двома датами, що ми їх поставили. В тім часі мусїв відбутись похід Казимира і напад татарський. Розумієсь, що хвиля, коли Казимир відбував похід або приготовлявсь до него, не була так грізною для Польщі, аби можна було сказати, що ворог як раз тоді приготовляв плян загибели Польщі. Сторона, що сама починає акцію зачіпну, почуває ся доволї в силі, щоби сю акцію змогла перепровадити, а ситуація не виглядає для неї небезпечною, в противнім разі вонаб не починала акції зачіпної. Годї тому час, коли Казимир писав лист до папи, де говорить, що Татари уложили плян загибели Польщі і вже зачали нищити польські землі,²⁾ уважати за час єго акції зачіпної, як знов не можна слова сего листу Казимирового уважати за цілком тенденційні. Цевно, що Казимир міг в більш некористнім сьвітлі представити ситуацію для Польщі, ніж вона справді була, не можна однакож припустити, щоби Казимир представив ситуацію аж так неправдиво, щоби в хвилї, коли виправлявсь на Русь, писав до папи, що Польща стоїть над берегом пропасти, бо Татари уложили плян загибели Польщі і вже нищать навіть польські землі. Ми думаєм тому, що час, коли Казимир писав лист до Авініону, не може бути уважаним за час єго походу; противно, тоді грозила Польщі справді небезпечність від Татар а міг навіть в тім часі відбутись напад татарський, про що власне говорить згаданий лист папський з 1 серпня 1340. Сей час можна навіть в приближеню означити. Зі слів сего листу: „sane nuper tua Serenitas per tuas litteras patefecit...” можна вносити, що лист від Казимира прийшов до папи десь перед кількома-кільканадцятьма днями, значить — коло 15—20 липня. Як приймемо час, нїм лист з Польщі прийшов до Авініону, на день кільканадцять, значить, що він був написаний десь з початком липня або з кінцем червня 1340, і на сей власне час треба-би положити сю грізну ситуацію для Польщі, коли то Татари, може бути, почали вже нищити польські землі. Наші обчислення, розумієсь, не докладні; на всякий однакож спосіб сю грізну для Польщі хвилю мусимо положити перед 1 серпня, і то найпізнійше — з початком липня 1340.

¹⁾ Voigt-Codex. dipl. pruss. III, N 21, 34.

²⁾ Theiner Mon. Hung. I N 958, 637.

Через се однакож. що ми сю грізну ситуацію для Польщі положили на початок липня, час, що в ній відбувсь похід Казимира на Русь, ставсь більш ограниченим. Положити похід Казимира по за ситуацією не можна, бо инакше миб не зрозуміли, чому Татари так дуже загрожують Польщі, тим часом як ми розуміємо его, коли кладемо похід Казимира перед початком липня. Очевидно, се було вже по поході Казимира, і Дедко (про що скажемо низше) втягав Татар в акцію против Польщі. Зістаєсь отжеж друга половина цвітня (бо кільканадцять день по смерті Болеслава-Юрія мусимо лишити, ній вість про се дійшла до Казимира, і на приготівлене війська) май і червень, яко час походу Казимира. Сей час можна однакож поділити на дві часті. Дата 15 мая¹⁾, коли Казимир був в Кракові, розділює его рішучо, так, що лишаєсь прийняти час на похід Казимира від кінця цвітня до 15 мая, або від 15 мая до кінця червня. Наші означеня хронологічні кінчать ся однакож властиво вже на сім місці. На певно ми можемо сказати, що похід Казимира відбувсь між кінцем цвітня і початком липня, докладнійшу однакож хронологію ми поставити не в силі.²⁾

Маємо однакож певні дати, незначні правда, але вони позволяють нам припустити, що похід Казимира відбувсь перед 15 мая. Сї дати — то звязь, яку ми бачимо між походом короля угорського на Русь, що розпочавсь 7 мая. та евентуальним походом Казимира в тім часі. Филевич припускає вправді, що „весенній набѣгъ былъ бы со стороны Казимира такимъ легкомысліемъ, что слѣдуетъ только удивлять ся, какъ можно было когда нибудь придавать ему малѣйшее значеніе“, ³⁾ ми однакож так не думаємо. Чому Казимир не міг відбуті походу з кінцем цвітня, коли король угорський вже 7 мая вийшов з Вишеграду в похід на Русь? Відай для него не було се „легкомысліемъ“. Таж Казимирови було ближше на Русь, чим королю угорському, зважнвши ще, що сей останний мусів переходити через неприступні (власно на весну) Карпати. Не знаємо, як скінчивсь сей похід угорський, однакож факт, що жерела не подають жадних звісток про інвазію угорську на землю руску, доводить, що Угрів на

¹⁾ „Kodeks małopolski“ X, N 662, 37.

²⁾ Історики наприму другого не подають навіть і такої хронології; пнші опирають ся на підозрілій як знаємо хронології річника малопольского і Длугоша, Прохаска знов на підставі акту судового з 15. мая 1340 (низше про него буде мова) думає що перед сею датою відбувсь похід короля угорського на Русь. Се провадить его до припущеня, що в тім часі відбувсь і похід Казимира на Русь і то спільно з акцією Угорщини. Інших доводів не ставляє автор однакож.

Руси тоді не було.¹⁾ Певна однакож річ, що король угорський 7 мая вийшов з війском з Вишеграду в похід на Русь.²⁾ Заходить отжеж питанє, чому сей похід угорський не дійшов своєї мети? Чому військо угорське завернуло з дороги? Справа ся не буде так загадковою, як припустимо (про що ми вже згадали), що між походом Казимира і походом короля угорського є зв'язь праїматична і хронологічна. Як згодимось, що Казимир відбув похід перед 15 мая, значить ся з кінцем цвітня, а знаємо, що Казимир 15 мая був вже в Кракові, то зрозумілим стає, чому король угорський завернув з дороги.³⁾ Очевидячки, Казимир відбув вже похід і вернув або вертав вже до Кракова, як про се король угорський в дорозі довідався. Довідавшись, що Казимир покінчив вже діло на Руси (не входимо тут на разі, як він її скінчив), король угорський завернув з дороги. Ся зв'язь отжеж праїматично-хронологічна позволяє нам припустити, що похід Казимира на Русь відбувся з кінцем цвітня і в першій половині мая. Противно, як би ми положили похід Казимира на час по 15 мая, то як розуміти тогди похід угорський? Чому король угорський,

¹⁾ Слова з письма Бенедикта XII до Узбека, де мова за боротьбу між Татарами та Угорщиною і Польщию на доводять ще, як се думає Др. Прохаска, що похід угорський справді скінчивсь інвазією Угрів на Русь. Вони можуть відноситись до попередних відносин Татар до обох згаданих держав н. пр. до нападу татарського з 20 лютого 1340 на Польщу і Угорщину, про що виразно говорить Гервасий в своїй реляції (Theiner Mon. Hung. I. N 957).

²⁾ Про час сего походу угорського довідуємось з акту судового в справі, що мали Розгони з Соварами. Там сказано так: „Nos comes Paulus iudex curie... damus pro memoria, quod discussionem cause quam inter Petrum filium Ladislai... ab una, item Lahislaum filium Iohannis de Sovar... ab altera, iuxta continenciam priorum literarum nostrarum et capituli Agriensis in quindenis beati Georgii martyris, in facto possessionis Wyско vocate facere tenebamur, quia predictus dominus noster rex prefatus.. in quadam expeditione regni nostri proficua in Ruteniam una cum Wyllermo palatino sicut sibi dictum fuisset profecta fore denotans, per literas suas ipsam causam ad quindenas residence exercitus sui precipiebat prorogari; ideo ob preceptum eiusdem domini regis ad quindenas dicti exercitus regii proxime movendi sub statu priori duximus prorogandam... Datum in Wysegrad, octavo die termini prenotati, anno domini Mo CCCmo quadregesimo.“ Зі слів сего акту бачимо, що термін був назначений на 15 день по св. Юрю, значить ся на 7 мая. 15 мая довідують ся сторони, що термін їх продовжений на 15 день від вирушення війська. Звертає увагу се, чому як раз за точку опори в численю дней бере ся дату вирушення війська, а не первістну дату терміну 7 мая. Сего інакше зрозуміти не можнаб, як лише так, що ся первістна дата терміну була ідентичною з датою вирушення війська. Значить рівночасно з первістною датою терміну с є 7 мая вийшло військо в похід. „Codex dipl Hung Ardegav. IV ст. 26.

³⁾ Зі слів сього акту судового в справі Розгонів з Соварами війна не можна вивести, що похід угорський вже відбувся, як се думає Др. Прохаска, опираючись на словах: „expeditione profecta fore.“ Kwartalnik hist. 1892. 20

що був-би прийшов на Русь коло 15—20 мая, завернув з дороги, коли як раз тоді Казимир готовивсь до походу? Таж спільна акція Польщі і Угорщини в справі руській була найкористнішою для обох сих держав (як се довів Др. Прохаска¹⁾), що мали власне тогді багато спільних інтересів. Так отжеж, ся обставина, ся звязь тих двох походів позволяє нам припустити, що похід Казимира на Русь відбувсь перед 15 мая — з кінцем цвітня і в першій половині мая 1340. Се зістаєть ся однакож все таки лишень гіпотезою; докладнійше означити час походу, як від кінця цвітня до початку липня ми не можемо і сим мусимо вдоволитись.

Те саме треба сказати і в справі означеня часу для походу татарського; і тут ми не можемо подати докладнійшої дати. Звісно, що з кінцем червня або з початком липня ситуація для Польщі була грізною; над нею висіла ціла гроза татарська, а як-би повірити словам письма папського писаного до Казимира 1 серпня 1340²⁾, то належало б думати, що справді в часі, коли Казимир писав лист до папи (лист з 1 серпня 1340 — се відповідь на лист Казимира писаний до папи) Татари розпочали нахід на Польщу. Се зістаєсь однакож власне непевним, чи ся звістка правдива. Можна припустити, що реляція Казимира була тенденційно написаною, на що ми висше звернули увагу, так, що се письмо не розв'язує ще ясно справу.

Се однакож можемо на певно сказати, що справді від Татар грозило для Польщі небезпеченство, і що десь по сій ситуації відбувсь нахід татарський. Заходить отжеж питанє, коли? — В тій справі точкою опори єсть для нас письмо папске з 17 вересня 1340, писане до хана Узбека.³⁾ З письма виходить, що, як папа писав лист до Узбека, він знав про се, що вже між Польщию і Татарами скінчилась боротьба. Коли він за се довідавсь, ми розумієсь, знати не можемо; на всякий однакож случай боротьба мусіла скінчитись з кінцем серпня, бо як-би скінчилась пізнійше, то вість про се не могла б прийти до Авініону в перший половині вересня 1340. Тим способом се письмо папске з 17 вересня ограничує час находу татарського; липень і серпень — се час, коли відбувсь сей нахід, а зачавсь він імовірно з початком липня т. р.⁴⁾

¹⁾ W sprawie zajęcia Rusi. Kwartalnik hist. r. 1892.

²⁾ Theiner Mon. Hung. I N 958, 637.

³⁾ Theiner Mon. Pol. I N 960, 638—639.

⁴⁾ Хронологією сего походу татарського означують історики лишень дуже загально. Филевич Іванов і Прохаска кладуть її на р. 1340 без докладнійшого означеня хронології, Горжицкий на р. 1341, а проф. Шараневич на р. 1342.

Сим недокладним означенем походу Казимира і походу татарского ми мусимо вдоволитись, докладнійше сього означити годї. Покличемось ще хіба на хронольоїю річника малопольского, що згоджуєть ся з нашою.¹⁾ Річник сей, так як і ми припускаємо, кладе похід Казимира на кінець цвітня (*circa festum pasche* = коло 16 цвітня) і на сей сам час менче-більше, що і ми, кладе акцію татарску против Польщі (*circa festum Iohannis baptiste* = коло 24 червня). А через те, коли годить ся з нашим поглядом що до находу татарского і походу Казимира, так попирає наші припущеня в певній мірі (правда, що в дуже незначній).

З порядку річи перейдемо тепер до означеня часу, коли відбулась умова між Казимиром та Дедком. Очевидна річ, що вдна тоді відбулась, як скінчивсь нахід татарский. А кінець акції татарскої ми вже означили. Менше-більше з кінцем серпня, найпізнійше, скінчилась боротьба Польщі з Татарами. В вересни тому відбулась певно умова між Казимиром і Дедком і то, що належить припустити, в першій половині сего місяця.

IV.

Зістаєть ся нам, ще одно важне питанє до розв'язаня. Се питанє, як представлялись сї події, що ми ними займались, і яке вони мали значенє.

Ми вже згадали висше, що історики напряду другого і третього виводять значенє сих подій з ситуації в літах дальших. Сказали ми також, що ми з таким поглядом не годимось, а будемо ситуацію з сего року розбирати саму для себе, так як історики напряду першого, лишень що ми звернемо, головну увагу на иньші жерела історичні, ніж історики сего напряду.

Точкою опори в тій справі єсть знов звістне нам письмо папске з 29 червня 1341. Ми звернемо увагу насамперед на се, як воно представляє похід Казимира. Тут сказано так: „*idem Rex (Казимир)... cum exercitu suo terram Russiae dictam gentem expugnaturus intravit: et per ipsum eidem genti nullis dampnis illatis...*”²⁾ Слова сї доводилибь отжеж, що Казимир в сїм походї справді вчинив великі шкоди рускому народови. Трохи докладнійше представляє справу

¹⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 860.

²⁾ Theiner Mon. Pol. I, N 566. 434.

Янко з Чарикова. Він каже, що як Казимир напав на Русь, тоді бояре, як не могли йому опертись, піддалися йому певними умовами.¹⁾ З його звістки виходилоб отжеж, що похід скінчивсь користно для Польщі; бояри піддалися Казимирови. Инакше ще річ представляють иньші жерела історичні. Вітодуран знає про забране скарбів Казимиром²⁾ так само монах леобенський.³⁾ „Continuatio Francisci Pragensis“ знає про завойоване землі Казимиром в р. 1340.⁴⁾ Річник Малопольский оповідає при першій поході про забране скарбів зі Львова (2 крести) і про упроваджене „купців і християн“ зі Львова до Польщі, при другій оповідає загально про заняті замків і городів руских.⁵⁾ Обширно розписує ся Длугош про перший похід. У него похід кінчить ся так, що Казимир обляг Львів, здобув его і забрав скарби, потім вирушив на Володимир, і підбив его.⁶⁾ Другий похід виглядає у него так, що Казимир заняв Русь і прилучив до Польщі, хотяй якась часть боярів ставляла ему опір.⁷⁾

Бачимо отжеж, що всі сі тут наведені жерела, почавши від письма з 29 червня, представляють акцію Казимира щасливою — користною для него. Розходить ся отжеж про се, як прияти її відомости, скільки вони в собі містять правди. — Що до письма папського, то тут хіба моглаб насунутись гадка, чи воно не представляє справи тенденційно. Се письмо було відповідею на просьбу Казимира в справі увільнення его від присяги, яку він дав Дедкови, коли укладав з ним умову. Розходить ся отжеж про се, чи просьба могла бути тенденційно написаною чи ні.

Справу сю розв'язують учені ріжним способом. Филевич н. пр. уважає сю просьбу Казимира за написану тенденційно⁸⁾, тимчасом як знов Лисевич не обстає за її правдивостию, і не припускає навіть тенденції. Що лишень другий гадку свою доводить аргументами, так ми застановимось тільки над поглядами Лисевича. Він каже менче бідше так: Просьба Казимира була писана, як се бачимо з письма польського з 29 червня 1341, в справі диспензи, а писана вона була канцелярією королівською, що складалась з осіб

¹⁾ Bielowski Mon. Pol. II. 621.

²⁾ Eccard. Corpus hist. m. aevi I. 1862.

³⁾ Boehmer Fontes rerum germ. I. 438.

⁴⁾ Fontes rerum austr. VIII. — Ecriplones. 565. (B).

⁵⁾ Bielowski Mon. Pol. hist. II. 860.

⁶⁾ Długosz Hist. Pol. III, IX, 196—197.

⁷⁾ Długosz Hist. Pol. III, XI, 197—198.

⁸⁾ Филевич Горьба Польши и Литвы-Руси... 60.

духовних, які, розумієсь, знали добре право каноничне. Очевидно, коли тут розходилося о диспензу від присяги, так вони мусли правдиво річ представити, інакше диспенза булаб не важною¹⁾. Належить сказати, що ся аргументация видаєсь нам справедливою. Лише взагалі не можемо розуміти для чого представляв-би Казимир справу тенденційно. Чому він, як би єму акція на Руси не повелась, замовчав-би се? Таж попередні неудачі в справі рускій, колиб він їх потерпів, борше оправдувалиб єго, чому завів умову з Дедком. Він міг-би тогди оправдуватись, що боявсь другий раз пробувати щастя, що єму вже раз недописало, а через те був майже змушений зложити умову. А звісно знов, що присяга вимушена борше має якусь підставу до єї знесеня, ніж присяга зложена добровільно, і Казимир міг скорше від присяги вимушеної одержати диспензу. Після того отжеж, що ми сказали, думаємо, що наведені висше слова польского письма належить уважати за згідні з дійсним станом річи. На жаль однакож вони надто загально представляють цілу квестію. З них довідуємось лишень, що акція Казимира на Руси була користою для Польщі. Заходить питає, як розуміти звістки хроник, що ми їх навели. Що до Янка з Чарнкова, то ми бачили, що єго оповідане про один похід Казимира згоджуєть ся з дійсним станом річи, а через те і ціле се оповідане набирає ознаку правди певности. Ми тому і єго звістку можемо принайменче в головних чертах принести, а іменно єго оповідане піддаєсь бояр Казимирови. З оповідання Витодурана і монаха з Леобен, річники Малопольского і Длугоша про перший похід виходить, що ціла акція Казимира оберталась коло Львова за (оповідане Длугоша і зайняте Володимира єсть на основі вислідів учених неправдиве²⁾). — Оповідання річника Малопольского і Длугоша про другий похід показались, як знаємо, неправдивими.

Бачимо отжеж, що всі єї жерела представляють акцію Казимира в користнім світлі, тільки, що одні в більшим другі в меншим се роблять степені. Ся згідність жерел не дозволяє нам інакше думати, як лишень так, що справді Казимир в своїм поході здобув певні користи; якась часть бояр а може і Львів піддались Казимирови.

¹⁾ Лисевича рец. на Филевича *Борьба Польши и Литвы-Руси...* Przewodnik nauk. i liter. 1891, I, ст. 90—93.

²⁾ Зубрицкий *Повѣсть*. 109. За ним іде Филевич *Борьба Польши и Литвы-Руси...* 67, і ще інші історики.

Ся частина бояр була може впливом контр-реакції, а сю можемо припустити по так страшний реакції, що 7 мая скінчилась смертю Болеслава - Юрія. Сею контр-реакцією ми собі і товкуємо се, чому Казимир здобув певні користи в сїм поході. Контр-реакція і Львів були мабуть точкою опори для Казимира, невеликою певно, однакож все таки так завеликою, що Дедко потребував аж запо-моги татарської, щоб позбутись панованя польського¹⁾.

Се панованє, а лучше сказавши сей вплив Казимира, який він собі здобув на Руси, не був однакож ще тревалим; в порядку річи була тепер боротьба з Татарами за Русь.

Жерела оповідають, що як Казимир відбув поход на Русь, тоді Дедко і Данило de Ostrow покликали Татар против Польщі. Про покликанє Татар Дедком повідають: звістний нам лист польський з 29 червня 1341²⁾, Янко з Чарникова³⁾ і Длугош⁴⁾, що в тій справі опирався знов на Янку. Про Данила знають лишень: Янко і Длугош. З сих звісток ми довідуємось, хто се були ініціатори сеї акції анти-польської. Однакож докладніших звісток про них не маємо, учені що займались сими особами догадувались, що Данило був князем з Волинської, а Дедко боярином з Галицької землі⁵⁾.

¹⁾ Історики напряду другого і третього уважають похід Казимира і нахід татарський за факти, що відбулись рівночасно і доповняли один другий. Історики напряду першого, що опирають ся на Длугошу, дійшли до результату, що акція Казимира на Руси перед інтервенцією татарською скінчилась так, що Русь галицьку прилучив Казимир до Польщі.

²⁾ Theiner Mon. Pol. I. N 566, 434.

³⁾ Bielowski Mon. Pol. II 621—622.

⁴⁾ Długosz III, IX, 213.

⁵⁾ Особою Дедка займався Лонгинов в розвідці „Грамоты малорусскаго князя Юрія II“, Липиниченко в рец. на Филевича (Журналъ мин. народ. просв. 158—168 р.), Івано в „Ист. Волин. земли“ і иньші. Всі вони доходять до результату, що Дедко був знатним боярином ще з часів Болеслава Юрія II. Їго то імя міститься в грамотах сего князя з р. 1334 і 1335 і то раз на другім місци, зараз по імені єпископа, другий раз на першім місци. В хроніці Янка Чарниковского зве ся він перемишльским. Чи він Перемишль одержав від Болеслава Юрія II, чи може в Янка з Чарникова ся звістка пізнійше додана — як думає Филевич — коли то Перемишль був центром опозиції анти-польської, — се вяснити тяжко. На певно знаємо однакож, що Дедко був намісником в гал. Руси що найменше до р. 1344.

З особою кн. Данила з Острога справа також неясна. Передовсім заходить тут питанє чи він звав ся з „Острога“ чи з „Острова“. Янко з Чарникова і Длугош звать єго з „Острова“. Се уважають учені, як: Буданов (Арх. юго-зап. Росс. ч. VII том I ст. 75), Іванов („Ист. волин. земли“), Филевич („Борба Польщи...“) за просту їх помилку. На місто „Остров“ кладуть вони „Острог“ і тим способом Данила уважа-

Сї отжеж бояре покликали Татар.

Приходить ся тепер зайнятись справою сеї акції татарскої в спілці з Дедком і Данилом против Польщі, як вона відбувалась. В тій справі маємо знов суперечні відомости жерельні.

Звісний лист папський з 29 червня 1341 оповідає, що нїм Казимир вчинив великі шкоди народови рускому, тоді „capitandus“ (роз. Дедко) сего народу пішов до хана Узбека, спровадив з собою велику силу Татар і намовив сего хана, щоб він велике число Татар призначив на знищенє Польщі. Казимир розваживши все, а власпе, що до сеї справи (акції відіорної) потрібна доконче поміч католицких володарів, а її не було, далї, що сей „capitaneus“ і нарід руский згоджувались на предложенє короля, завів з Дедком умову.¹⁾

Інакше представляє знов справу Янко з Чарикова. В его хроніці сказано, що „коли Казимир вернув з походу до Кракова, тоді Дедко що мав в своїй власти Перемішль, разом з Данилом з Острова, потиху, без відомости иньших бояр, звернулись до війська татарского і донесли ему, що Казимир заняв Русь і задержав платню данини Татарам. В наслідок сего хан призначив велике військо до Руси, щоби разом з Русинами напало і знищило Польщу. Коли Татари прийшли над Вислу, Казимир забіг їм дорогоу, опер ся їм і не позволив перейти ріку; король стратив одного мужа. Татари вернули тоді під Люблин і хотїли его здобути, однакож залюга обороницась від них“.²⁾ Тут як бачимо доволї докладно описано сей похід татарський; Янко згоджує ся в тїм місци з листом з 29 червня 1341 в тїм, що у него єсть також звістка про покликанє Татар Дедком, хотяй доданий Данило. Далї заходить однакож ріжниця: коли в листї нема мови про похід татарський, тут представлений він і доходить до Висли і Люблина. З сим оповіданєм Янка згоджуєть ся також менше більше оповіданє монаха з Леобен про самий нахід татарський. Тут також єсть звістка про похід татарський аж на Вислу, бо в околицї Кракова, лишень що тут сей нахід татарський виглядає більш некористним для Казимира. Вправді у мон. леобенского сказано також, що Татари задержані ріками і збройними громадами вернули домів, однакож перед тим поставили Казимира в прикре положенє: він муєть кликати в Угрів і Німців помочи.³⁾ Так само менше більше як у Янка

ють за протоплясту кп. Острожских. Горжизкий минає слово „Остров“ і уважає его за ідентичне з галицким селом Остров, що до нинї ще існує

¹⁾ Theiner M. Pol. hist. I N 566, 434.

²⁾ Bielowski Mon. Pol. hist. II, 622.

³⁾ Boehmer Fontes rerum germ. I, 438.

і мон. леобенського представлений і у Длуґоша нахід татарський (Длуґош іде тут знов за Янком), тільки що у него суть певні додатки. І так іменно Длуґош каже, що з початку Казимир ішов впрост на ворога, а як однакж не хотів проливати крови, то завернуv з дороги і станув над Вислою, довідавшись, що Татари туди звернуть свій похід. Татари справді прийшли над Вислу, побачивши однакж другий берег обсаджений війском завернули з дороги і пішли під Люблин, де відбулась неудачна для них облога сего города¹⁾

В найкористнійшій світлі для Казимира представляють акцію татарську Вітодуран і річник малопольський. Перший оповідає насамперед про облогу якогось города (певно Люблина, що про него мова в ниньших жерелах) а далі про битву, що відбулась між Казимиром і Татарами. Битва скінчилась побідою Казимира; 6000 Татарів полягло.²⁾ Річник не знає про облогу Люблина а оповідає також про побіду Казимира над 8000 силою руско-татарською.³⁾

Звернемо тут ще увагу на звістку, що подана в „*Continuatio Fr. Pragensis*“. Тут сказано, що „якогось короля“ побіджено попередного року (себ то 1340) Казимиром.⁴⁾

Сї, як бачимо, суперечні відомости жерельні, можемо поділити на кілька груп: 1) лист п. Бенедикта VII до Казимира з 29 червня 1341, 2) Янко з Чарнкова, монах з Леобен і Длуґош, 3) Вітодуран і річник малопольський, і 4) „*Continuatio Fr. Pragensis*“.

Висше ми сказали, що наслідком походу Казимира на Русь було се, що часть бояр признала власть Казимира, часть — сказали ми — менша, що було мабуть наслідком контр-реакції. Сказали ми однакж, що сей вплив Казимира на Руси, чи, як кажемо, ся частинна власть его над Галицкою Русею, не була ще тревалою; за Русь треба було ще поборотись з Татарами, що власне вмішались в справу руско-польську. Першорядна тому річ знати, як ся інтервенція татарська представлялась і чим вона скінчилась. Чи рішила справу на користь одної сторони, чи другої, чи може не розвязала її вповні. Ми вже бачили як жерела представляють сю інтервенцію татарську, а поділили ми їх на чотири групи. Займемось першою — се лист з 29 червня 1341. Тут не сказано, щоб ся інтервенція скінчилась боротьбою сторін ворожих, або щоб Татари

¹⁾ Długosz Hist. Pol. III, IX, 213—214

²⁾ Eccard Corpus hist. I, 1862.

³⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 860—861.

⁴⁾ Fontes rerum austr. VIII. 565.

відбули похід на Польщу. Ситуація була того рода, що Казимир вділв заключити умову з Дедком і тим порішити справу руску. Не доводить се однакж, що походу татарского на Польщу не було, а вказує, що Казимир не виступив проти Татар офензивно, лишень заняв якесь становище вижидання, що скінчилось врешті умовою его з Дедком. Що похід татарский на Польщу відбувсь, сего доводять ниньші жерела, а то Янко, мон. з Леобен і Длугош. Всї вони оповідають, що Татари напали на Польщу і дійшли над Вислу, звідки вернули потім під Люблин. Акція Казимира представляєсь тут лишень оборонною, зведеною аж до minimum; він чекає Татар над Вислою.

Оповідання сих трех хронікарів заслугоють віри, бо їх представлене справи не противить ся представленю її в листі з 29 червня, а два з них: Янко і мон. леобенский описують незалежно від себе справу, тим часом як оповідання ниньших хронік виглядають непевними.

Оповіданє Вітодурана, хто зна на яких оперте інформаціях, воно має стиль легендарний; автор, як сам каже, оповідає лишень припадково¹⁾. Місце річника малопольского, де оповідає ся про другий похід Казимира і побіду над Татарами, зіпсоване, про що ми вже згадали. Звістка Cont. Fr. Prageenis занадто загальна, щоб ми могли на неї опертись; хто зна, чи де належить вона до часу, коли Дедко уложив умову з Казимиром: автор може з сеї умови, що на підставі неї Дедко ставав ніби залежним від Польщі (за се скажемо низше), приходить до переконання, що Дедко був побіджений.

Тим способом ми не можемо опертись на звістках сих останних трех хронік, а мусимо стати за звістками Янка, мон. з Леобен і Длугоша, що акція Казимира була лишень дефензивною. Коли однакж так річ представляєсь, то як акція не могла мати більшого значіння для Польщі, вона не могла віддати Русь в руки Казимира²⁾. Через те Казимир по уступленю Татар з Польщі не був паном ситуації. В справі рускій властиво Татари мали перший го-

¹⁾ Essard Corpus hist. in aevi I. 1860

²⁾ Ми не можемо однакж згодитись з поглядом істориків напряду другого, що інтервенція татарська поставила Казимира в дуже прикре положенє і змусила его шукати згоди з Дедком. На се не маємо доводів, а доводи загальні сих істориків, що вони їх беруть з ситуації літ дальших по року 1430, не мають в тій справі значення. Так само і не годимось з представлєнем сеї справи у істориків напряду першого, бо не можемо опиратись на річнику малопольским і Вітодурані, що представляють інтервенцію татарську в дуже користнім для Польщі світлі. Др. Прохаска не звертає на сю справу уваги.

лос, і Дедко, як довго відносини єго до Татар були дружні. Через се однакж, що ми єго відносини до Татар не знаємо, ані коли він укладавсь з Казимиром, ми і не можемо зрозуміти становища Дедка. Як єго відносини до татар були дружні, то належало б сподіватись, що умова єго з Казимиром, відбувшись слідом за інтервенцією татарскою, була для него користною, на стілько користнійшою для него, ніж для Казимира, на скільки Дедко в сполученю з Татарами мав перевагу в силі. Коли однакж припустимо, що відносини Дедка до Татар попсовались, тоді Казимир був в перевазі і він міг лиш диктовати Дедкови точки умови. Думка Филевича, що Казимир був в прикрім положеню, коли укладав умови, що показались для него не вигідними, було б тоді і справедливо, як би припустити, що Дедко був в добрих відносинах з Татарами. Припущенє таке дуже відповідне, як би хто не хотів вірити в наглу перемену відносин Дедка до Татар. Однакж, як би ми се припущенє прийняли, то в такім разі стають не зрозумілими слова звістного нам вже добре листа польского з 29 червня 1341, де сказано що Дедко і бояре бажали собі умови з Казимиром (*Capitaneus et gens predicta se dicti regis mandatis et beneplacitis coartrabant*¹⁾). Тенденцію тут знов припустити не можна з причин, які ми висказали вище при осуджуваню сего пшеьма, а тим разом ще з того, що ся тенденція була б надто очевидна. Дуже не зручно було б власно представляти справу так, що сей Дедко, що доперва недавно получивсь з Татарами, потім нагло забажав собі згоди з Казимиром, бо се виглядало б на неправдоподібне. Се власне, завелика на позір тенденція провадить нас на гадку, що справа ся була правдиво представлена в листі Казимира до папи, а коли так, то належить справді повірити словам листа папского, що Дедко і бояре бажали собі згоди з Казимиром, що найменше не були противні якійсь умові. Заходить тепер питанє, чим толковати собі сю готовість Дедка до умови? Відповідь на се може бути двоякого рода. Або умова ся була для Дедка користною, або становище єго було через усі відносини до Татар захитане. Ми мусимо тому розбирати сю умову без огляду на ситуацію, котрої не знаємо, противно, ми з сеї умови моглибсьмо зробити вивід що до становища Дедка і відносин єго до Татар і Польщі.

Про сю умову маємо в двох жерелах звістку. В листі Дедка до купців торунських невідомої дати (Филевич кладе єї на

¹⁾ Theiner Mon. P. h. N 566, 434.

р. 1340) і в листі папскім з 29 червня 1341 р. В першім сказано лишень коротко, що Дедко завів умову з Казимиром ¹⁾ в другім сирава представлена так: „*idem rex et Capitaneus atque gens certa conventiones et pacta cum certis serviciis et subiectionibus eidem Regi exhibendis concorditer invicem iniecerunt. Inter que quidem conventiones et pacta prefatus Rex prestito iuramento promisit quod Capitaneum et gentem predictos in omnibus tueri debebat, ipsosque in eorum ritibus, iuribus et consuetudinibus conservare i. t. n.*“ ²⁾

Отжеж тут виразно сказано, що король, Дедко і бояре (під „gens“ належить відповідно поняттям середніх віків розуміти верстви висші) вийшла в перемови з Казимиром, і Казимир сї „conventiones і pacta“ заприсягнув. Які се були сї „pacta et conventiones“, ми знати докладно не можемо. Тут сказано лишень загально: „cum certis serviciis et subiectionibus eidem Regi exhibendis“, значить, що Дедко і бояре були вийшли з під певних прав підданих зглядом Казимира. Одну точку лишень знаємо докладно. Король заприсягнув, що буде заховувати обряд, права і звичаї цілого народу. Тут знов міг би де-хто закинути тенденційність сему листови в сїм місци. На се мусимо відповісти як і перше аргументом Лисевича, що просьба Казимира не могла бути тенденційно написаною, бо се була просьба писана в справі диспензи від присяги, а представити неправдиво се, що власне було першорядною річею в тій справі, а то: чого Казимир присягою зобов'язавсь держатись, значилоб допуститись що до нашої неправди, і тоді власне диспенза від присяги булаб неважною. Та ми розбирали вже нинішні слова сего письма і не могли доглянутись тенденційности, а се позволяє нам і в сїм випадку так само думати. З тої причини власне ми не можемо згодитись з поглядом Филевича, що закидує сій просьбі Казимира велику тенденційність.

Тим способом отжеж хотяй тексту умови представити собі в цілості не можна, то все таки ми можемо твердити, що коли в умові треба було порушити справу обряду, прав і звичаїв, то очевидно Казимир був зверхним паном Галицької Руси, а Дедко залежним від него. Належить тому згодитись на се, що умова ся була доволі користною для Казимира. Вплив Казимира на Русь, який він, здавалось, через інтервенцію татарську стратить, удержав ся все таки, так що остаточно Казимир вийшов доволі щасливо з акції на Русь.

¹⁾ Voigt Codex vipl. prus. III. N 21, 34

²⁾ Theiner M. P. h. I N 566, 434.

Сей факт толкуємо ми собі зміною становища Дедка до Татар. Відносини его мусїли поцесоватись, і він тому згодивсь на умову, що остаточно не відповідала его становищу, яке він заяв в хвилі покликання Татар на Польщу, бо зробила его залежним від короля Польщі. На чім ся залежність полягала, ми собі представити не можемо, як і годї нам знати, о скільки верховна власть Казимира над Русею була фактичною, а рівнож як довго вона тревала.¹⁾

Результати нашої розвідки були би отжеж сї: з проф. Филевичом годимось що до его погляду про один лишень похід Казимира на Русь. Сей похід на наш погляд відбувсь в часї від кінця цвітня до початку липня 1340, правдоподібно однакож він відбувсь з кінцем цвітня і з початком мая. Похід не був великих розмірів — ціла акція оберталась лишень коло Львова — скінчивсь однакож, як ми догадувались, з певним успіхом для Польщі, бо якась часть бояр піддалась Казимирови. Ся частинна власть, сїй вплив, що собі здобув Казимир на Руси, не був однакож тревалим. Не довго по тім виросла против Польщі позиція, що на її чолї стояли бояре Дедко і Данило. Вони то покликали Татар против Польщі.

Що до походу татарського, то годимось з поглядами декотрих істориків, що він відбувсь в р. 1340 і то — на наш погляд — в липні або в серпні с. р. Сей похід татарський поставив Казимира в прикре положенє, бо не відваживсь він на якусь акцію зачіпну против їх. Врешті, що до укладу Дедка з Казимиром, то згоджуємось з поглядами істориків першого напрям, лишень, що ми его не розуміємо в звязку з ситуацією рівночасною а лише з відносинами Дедка до Татар.

Коли ми тим способом покінчили представленє подій політичних з р. 1340, так скажемо ще кілька слів про погляди істориків на ситуацію політичну гал. Руси в літах безпосередно по році 1340. Справа ся, крім иньших причин, лучить ся з нашою розвідкою вже з того взгляду, що історики напряду другого і третого як ми вже на початку зазначили, з ситуації, в якій в тых роках була Русь гал., виводять значіне подій з р. 1340. Ми

¹⁾ Що до розуміння значеня умови то в сїй справі годимось з п. Горжицким і Др. Прохаскою. Оба вони уважають Дедка за залежного в якієсь мірі від Польщі, а ніяк не можемо згодитись з поглядами істориків напряду другого, що Дедко не був цілком залежним від Польщі в р. 1340, від когось иньшого — від Литви.

сказали тоді, що не годимось з таким розумінням річи, а то з тої причини, що дотепер справа невияснена, чи така зв'язь безпосередна між подіями з р. 1340 та ситуацією з літ дальших існувала, чи ні. Тут заходить однакж ще иньша справа. Ріжні історики ріжною ситуацію по р. 1340 розуміють, і в тій справі погляд Др. Прохаски, заступника напряду третого, як і Дра Мильковича (Студії критичні) ріжнить ся рішучо від поглядів істориків напряду другого. (Історики напряду першого виводять ситуацію в р. пятьдесятих з ситуації, яка була в р. 1340, і попадають в неясність а тому їх погляди не вдержались). Результати студії Прохаски такі: в літах пятьдесятих XIV в. Русь галицка була залежною властиво від Угорщини, а не від Польці ані від кого иншого, хотяй головну акцію в справі рускій в р. 1340 провадив сам Казимир. Доводить се автор листом Людвика угорского до Дедка з 1344 р.¹⁾ і ситуацією політичною гал. Руси в р. 1340. В листі з 1344, де Людвик пише до Дедка, щоб від купців угорских не брав більшої плати ніж від польских, зве король Дедка: „*fidelis suus*“. Сї слова доводять, на думку автора, що Дедко був залежним від Угорщини, бо инакше Людвик не мігби назвати Дедка своїм слугою. І цілком справедливо, як думає автор. Акція в справі рускій була проваджена в р. 1340 в спілці з Угорщиною. Чому-ж би Угорщина не здобула з сего певної користи. Признати належить, що автор положив велику заслугу в роз'ясненню відносин між Польщею та Угорщиною, однакж сї доводи що до становища гал. Руси в пятьдесяти р. не вповні ще вдовольють. Передовсім ми виказали, що акція угорська на Руси в р. 1340 скінчилась нічим; король угорський не був тоді на Руси, так і не знаємо чому-би Угорщина мала здобути аж так великі користи з акції Казимира на Руси.

Що до грамоти Людвика з р. 1344, то слова сї „*fideli suo viro magnifico comiti*“ не розвязують ще справи. Може бути, що їх належить полишити так, як полишає їх Милькович, що Русь гал. була залежною від Казимира, а король угорський длятого лише назвав Дедка своїм слугою, що яко будучий его пан зверхний (звістно, що Людвик був вже тогді призначений наслідником Казимира в Польці) мав до сего сю власне підставу. При такій можливості погляди Др. Прохаски не можуть уважатись за цілком певні.

Розглянемося, як розуміють річ історики напряду другого, а властно проф. Филевич, головний заступник сього напряду. Филевич прихо-

¹⁾ Feier Codex dipl. IX, I, 209.

дить в своїй розвідці, що ми вже згадали, до результату, що Русь галицка в літах пятьдесятих була залежною від Литви. На поперте сего ставляє він ось які доводи: 1) ситуація політична галицкої Руси в р. 1340, 2) лист цісаря византийского Івана Кантакузена до Любарта з р. 1347.¹⁾, 3) звістка в хроніці Яна Чарнковского, 4) грамота Дедка для купців торунських. Филевич каже що ситуація галицка з літ пятьдесятих є впливом подій з р. 1340, а коли єї події так відбулись, що Дедко вкінці ставсь в р. 1340 цілком незалежним від Польщі, так се доводить, що і в пятьдесятих роках Русь галицка не могла бути залежною від Польщі. Филевич питає ся отжеж, від кого? На се дає відповідь, що від Литви. Се доводить на думку автора лист цісаря Івана Кантакузена з 1347 до Любарта, де імператор звиває Любарта, щоби поміг видалити того галицкого архієрея і примусив єго прибути сюди...“ — Филевич витягає з сего довід, що коли цісар приписує Любартові право мішатись до галицких справ церковних (тут ходило о гал. єпископа), то очевидно Любарт мав якісь права на гал. Руси був зверхником сего Дедка, що зве себе намісником в листі своїм до купців торунських. З таким розумінєм справи ми годимось з Филевичом; сей лист доводить, що Русь гал. була залежною від Литви, але не можна згодитись з єго поглядом, що се доводить про залежність гал. Руси вже від р. 1340 від Любарта. Сей лист ілюструє лише ситуацію з р. 1347, так що і воно не розв'язує остаточно справи. Що до другого важного доводу Филевича, який він бачить в листі Дедка до купців торунських²⁾, то сей довід ще надто незначний, щоб можна на нїм опертись. Факт, що Дедко не висловивсь про короля польского, яко свого зверхника, (там сказано лишень „rex Poloniae“), не доводить ще, що Дедко був незалежним від Польщі, або що був залежним від Литви. Се за надто малий довід. Та й про сей лист можна те саме сказати що про грамоту цісаря византийского з р. 1347: він належить лишень виключно до часу, в котрім написаний. І тут ще заходить більша трудність, бо він не має дати а в означеню її можуть бути ріжні погляди (Филевич кладе єї на р. 1340.

Врешті що до звістки в хроніці Янка з Чарковца, де сказано, що Любарт забрав Галичину, то і вона надто загальна і коротенька.

¹⁾ Acta patriarchatus Constan. в Рус. Ист. Б. VI стр. 6

²⁾ Voigt Codex. dipl. pruss. III N 21, 34.

Се були-б найважнійші доводи істориків, що занялись сею справою. Однакож вже з сего бачимо, що ситуація політична гал. Руси по р. 1340 до тепер ще не розяснена належито, а тим самим, хотяй-би ми признали безпосередний звязок між подїями з р. 1340, та ситуацією з лїт дальших, то се нам не причинить ся до розяснення подїй з р. 1340.

У Львові 15 червня 1896.

